

Засоби вираження категорії оцінки на прикладі (на матеріалі українського та російського перекладів англомовної драми Е.Олбі “Who’s Afraid of Virginia Woolf?”)

Н. В. Пасенчук

Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна
Corresponding author. E-mail: natanatanata19@gmail.com

Paper received 14.12.17; Revised 18.12.17; Accepted for publication 22.12.17.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PH2018-149VI42-12>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблеми вираження категорії оцінки на прикладі російського та українського перекладів англомовної драми Е.Олбі “Who’s Afraid of Virginia Woolf?”. Увага приділяється засобам вираження оцінки в залежності від емоційного компоненту та експресивності повідомлення у тексті оригіналу. Встановлено, що важливим засобом мовленнєвого відображення почуттів та емоцій людини є фразеологізми. Відзначено, що трансформації, до яких удаються перекладачі на лексико-семантичному рівні, ведуть до зміни сприйняття образів та оцінних значень тексту оригіналу.

Ключові слова: переклад, категорія оцінки, експресивність, емоційний компонент, лексико-семантичні засоби.

Дослідження категорії оцінки є важливим напрямком сучасної лінгвістики. Науково-практичні розвідки демонструють широкий спектр підходів до вивчення цієї категорії, серед яких особливе місце посідають роботи Н.Д. Арутюнової [2], О.Л. Бессонової [4], О.М. Вольфа [5], Т.А. Космеди [6], Г.Г. Кошеля [7], О.М. Островської [12], Г.І. Приходько [13], В.М. Телії [16].

Проте до сьогодні вчені по-різному трактують категорію оцінки, оскільки це складний феномен для наукового опису й теоретичного пояснення. Так, О.С. Ахмановою категорія оцінки трактується як «явище, в основі якого лежить спеціальний відбір засобів мови (мовлення) для найточнішого вираження оцінного значення з урахуванням усіх чинників, які впливають на формування цього аксіологічного смислу» [3, с. 128]. О.В. Селіванова розглядає оцінку «як складник конотативного компонента семантичної структури мовної одиниці, який репрезентує ставлення носіїв мови до позначеного за абсолютною шкалою «добре – нейтрально (байдуже) – погано» й відносною шкалою «краще – так само добре – так само нейтрально – так само погано – гірше» [14, с. 106]. Р.М. Якушина тлумачить оцінку як «ставлення носіїв мови до об’єкта, зумовлене визнанням чи невизнанням його цінності з погляду відповідності чи невідповідності його якостей певним ціннісним критеріям» [18, с. 12].

Сферою локалізації оцінки в слові лінгвісти називають його денотативне значення, коли оцінка виступає як поняття, а слова стають оцінними знаками, тому що мають оцінне значення. Поряд із оцінним значенням виділяють оцінний компонент лексичного значення, який визначають як вираження словом позитивного чи негативного судження про те, що називає слово, тобто «вираження схвалення чи несхвалення» [1, с. 87], як «схвальну чи несхвальну оцінку, що міститься в значенні слова» [15, с. 112], як закладену в слові позитивну чи негативну характеристику людини, предмета, явища [17, с. 66].

Неоднорідність оцінного компонента зумовлює його різну взаємодію з іншими компонентами в семантичній структурі мовного знака. Оцінний компонент може бути виділений як у денотативній, так і в конотативній частині семантики. Це зумовлено існуванням інтелектуально-логічної (раціональної) та емоційної оцінок. Інтелектуально-логічна оцінка пов’язується з

понятійним ядром, із предметно-логічною частиною лексичної семантики слова і входить, таким чином, у денотативний аспект значення. Емоційна оцінка відбиває емоційне ставлення суб’єкта до об’єкта, і, відповідно, міститься в конотативному аспекті значення [11, с. 5].

Оцінний компонент не виступає постійним для певної мовної одиниці. Він проявляється на конкретному історичному етапі розвитку мови і, залежно від контекстуальної реалізації значення слова, зазнає змін відповідно до рівня матеріальної та духовної культури суспільства та кожного індивіда, зокрема [11, с. 6].

Мовна оцінка характеризується особливою структурою – модальною рамкою, яка нашаровується на висловлювання і не збігається ні з його логіко-семантичною, ні з синтаксичною побудовою, – головними елементами якої є суб’єкт (соціум, частина соціуму, індивід), об’єкт оцінки (особа, предмет чи явище об’єктивної дійсності), оцінний предикат (власне оцінка), а також другорядними – підґрунтя оцінки (критерій, еквівалент, мотив оцінки), оцінна шкала (градуйоване порівняння зі стандартом), оцінний стереотип (еталон, зразок норми) [5, с. 185].

Складна багатокомпонентна структура оцінки має засадничий характер, бо від неї безпосередньо залежить потенціал засобів реалізації оцінного значення [5, с. 186].

Смисл оцінки в тексті залежить не лише від значення її мовних реалізаторів, важливими тут постають контекстуально-ситуативні умови її вираження, а також соціокультурні чинники. Необхідно також враховувати подвійну природу оцінки, що поєднує суб’єктивний і об’єктивний аспекти.

Завданням перекладача є здійснити свідомий вибір адекватних лексичних засобів вираження емоцій мовця у конкретній ситуації. Картина відтворення емоційно-психологічного стану мовця включає безпосереднє та опосередковане вираження емоцій, яке він здійснює за допомогою емотивних компонентів та всього обсягу просторових повідомлень. Однак такі емотивні моделі неминуче зазнають змін та трансформацій під впливом індивідуальності перекладача, який трактує емотивний зміст такого висловлювання із власної точки зору.

З емоціями можуть бути пов’язані різні види оці-

нок, як-от сенсорні, етичні, естетичні, тощо. Однак емоційний компонент не дорівнює емотивному (оцінному), який є більш загальним та включає в себе і раціональну, і емоційну оцінку.

Велике значення відіграють засоби вираження оцінки при перекладі художніх текстів, за допомогою яких перекладач здійснює перехід від одиниць оригіналу до комунікативно рівноцінних їм одиницям перекладу. Перекладач застосовує перекладацькі трансформації, під якими слід розуміти дії перекладача, які він здійснює для подолання контекстуальної невідповідності оригіналу відносно тексту перекладу. Ці дії включають у себе: оцінку характеру та класифікацію явища (конструкції, звороти, тощо) в тексті оригіналу, яка викликає контекстуальну невідповідність відносно тексту перекладу, а також вибір одного або декількох перекладацьких прийомів, який дозволяє адекватно перекласти одиницю тексту оригіналу, що викликала контекстуальну невідповідність.

Слід зауважити, що перекладацькі прийоми варіюються також залежно від жанрових ознак твору – епічного, драматичного або ліричного. Особливо складним творчим процесом є переклад драматичного твору. Важливу роль відіграють фонові знання перекладача, адже не маючи ерудованості або, принаймні, достатніх для перекладу знань у галузях філософії, естетики, етнографії перекладач не зможе досягти адекватності. З цієї проблемою пов'язане і співвідношення між контекстом автора та контекстом перекладача, а також питання адекватності перекладу.

Надзвичайно гострою проблемою постає переклад фразеологічних одиниць. Як відомо, найістотнішим є вживання ідіом у пряму мовленні персонажів (діалогів, монологів) драматичного твору, як-от у наведеному нижче прикладі з англійської драми Е.Олбі «*Who's afraid of Virginia Woolf*»: «*Unless you carry on like a hyena you aren't having any fun*» [19, с. 8] - «*Если человек не ржет как жеребец, значит, ему не весело*» [9, с. 9] - «*Поки ти не іржеш, мов жеребець, тобі зовсім не смішно*» [10, с. 7]. Український перекладач Я.Стельмах та російська перекладачка Н.Волжина відтворюють ідіому *carry on like a hyena* (пронизливо, верескливо реготати) розмовною зниженою лексикою (*ржет как жеребец; іржеш, мов жеребець*), знижуючи рівень відповідності зіставлених одиниць, та збільшуючи ступінь експлікації живого мовлення головного персонажа через застосування просторіччя, що призводить до ампліфікації емоційності у мовленні персонажів. Варто зазначити, що український та російський варіанти цієї ідіоми отримують надлишково грубе та емоційне звучання в перекладі, що не є властивим ВТ. Натомість, в оригіналі мовлення персонажа є одним із основних засобів створення образу, за допомогою якого читачі та глядачі мають розпізнати додаткові характеристики героя, що впливають з особливостей його мовлення. Такий підхід до перекладу персонажного мовлення можна вважати не адекватним, оскільки він не відповідає нормам соціального середовища, представниками якого є головні герої п'єси.

Процес перекладу ускладнює культурно-національна специфічність вияву емоцій. Так, англійців характеризує більша стриманість в емоційному

плані порівняно зі слов'янами. У російському варіанті перекладу репліки *I thought I'd bust a gut* [19, с. 8] простежуємо уяскравлення емоційно-експресивного компонента цільового тексту. Відтворюючи цю ідіому, російська перекладачка Н.Волжина зупиняє свій вибір на фразі *Я думала, у меня кишки лопнут* [9, с. 9]. Вживання просторічно маркованої лексики посилює відчуття певної грубості у мовленні персонажа та надає надмірної розкутості. У тексті перекладу чітко простежується, що жінка забуває про свій статус і освіченість. Такий варіант перекладу очевидно не сприяє втіленню авторського бачення персонажа. В українському варіанті перекладу *Я думала, що лусну зо сміху* Я.Стельмаха [10, с. 7] використано аналогічну зі змістом українську ідіому, що робить переклад влучним.

Використання фразеологізмів у репліках головних персонажів не тільки робить мовлення живим, але й допомагає авторові створити образи героїв, відобразити їхній соціальний статус, передати їхній внутрішній світ, показати їхню приналежність до певної культури. Ефективність відтворення прагматичної функції в тексті залежить від багатьох чинників. Адже перекладач повинен провести ретельний і цілеспрямований відбір тих чи інших мовних засобів, які допомагають авторові досягти низки поставлених завдань, зокрема вплинути на читача, викликати в нього різні емоції, реакції тощо.

У наступному прикладі аналіз першотвору й перекладу також виявив певні розбіжності розмовного забарвлення мовлення персонажів. У тексті російського перекладу фразеологізм *a real scream* (*те, що здатне розсмішити, викликати сміх*) [19, с.5] відтворено розмовно-просторічною лексемою *прямо-таки животики надорвешь* [9, с. 4], яка не забезпечує повне відтворення оригіналу через внесення в переклад експресивного відтінку, а говорить про наявність просторіччя в мові персонажів. Водночас, бачимо, що в українському варіанті перекладу Я.Стельмаха розмовна лексема *сміхота... справжнісінька сміхота* [10, с. 5] передає не лише формальну і семантичну інформацію, а й стилістичну маркованість розмовної одиниці. Такий варіант перекладу слід розглядати як прояв прагматичної адаптації художнього тексту, коли перекладач прагне зробити текст перекладу частиною цільової культури.

Наведений нижче приклад свідчить про те, що перекладачі не надто замислюються над сенсом слів, використовуючи прямі відповідники при перекладі, та змінюючи зміст твору: *For the mind's blind eye, the heart's ease, and the liver's craw* [19, с. 8] - *Пьем за слепое духовное око, за сердечный покой и за цирроз печени* [9, с. 8] *За сліпе духовне око, за сердечний супокій і за цирроз печінки* [10, с. 7]. У тексті оригіналу життя персонажів сповнене переживань та стресів, через що вони мають проблеми морально-етичного характеру. У фразеологічному словнику російської мови *духовне око* – це алегоричний образ, який символізує духовне бачення людини. Наше духовне око має бути сліпим, щоб не розгледіти духовні цінності [8]. Таким чином, прямий переклад лексичного компоненту *the mind's blind eye* із точки зору збереження гумористичного ефекту та розуміння іншомовною

культурою є не досить вдалим. Найбільш доречно в даному випадку перекласти російською *невидимый «третий глаз»* та українською *невидиме «третьє око»*, тобто ввести у переклад символ ока, яке спить, за допомогою якого людина може приховати внутрішні переживання. Внутрішній світ кожної особистості повинен знаходитися у стані гармонії з власним «я» людини. Дослівний варіант перекладу лексеми *the heart's ease* як *сердечний покой* та *сердечний супокій* знебарвлює експресивність повідомлення. «Рациональний» варіант перекладу цього компоненту є застосування прикметника *душевний душевное спокойствие* та *душевний спокій* зі збереженням насмішки, оскільки головних персонажів драми позбавляють душевного спокою сімейні проблеми. Наступний компонент *the liver's craw* демонструє те, що український та російський перекладачі використали прямий відповідник при перекладі, не врахувавши комунікативної ситуації, поданої в оригіналі – *цирроз печени*,

цирроз печінки. Однак варто зазначити, що у тексті оригіналу це словосполучення виражає негативні емоції та імпліцитно демонструє негативне ставлення Джорджа до того, що Марта намагалася приховати свої тривоги та відчай, вживаючи спиртні напої. Тому її чоловік – Джордж – проголошує тост, який він вважає найкраще пасує для характеристики образу життя Марти, оскільки вона завжди здається незворушною, завжди не звертає уваги на свої внутрішні переживання, тримає себе в стані душевного спокою і втамовує спрагу печінки (вживає спиртні напої).

Отже, відтворення засобів вираження оцінки в проаналізованих прикладах в українському та російському перекладах драми Е.Олбі характеризуються певними трансформаціями, зокрема досить часто перекладачами було застосовано прийом контекстуальної заміни та дослівний переклад. Трансформації, до яких вдавалися перекладачі, вели до зміни сприйняття образів та оцінних значень тексту оригіналу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Эмоциональный, экспрессивный, оценочный и функционально-стилистический компоненты значения // XXII Герценовские чтения. Иностран. языки. Материалы межвузовской конференции. — Л.: ЛГПИИЯ, 1970. — С. 87–90.
2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. — М.: Наука, 1988. — 341 с.
3. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. — 2-е изд., стер. — М.: Советская энциклопедия, 1969. — 608 с.
4. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук / О.Л. Бессонова. — Київ: Вид-во Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2003. — 28 с.
5. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. — М.: Наука, 1985. — 232 с.
6. Космеда Т.А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т.А. Космеда. — Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2000. — 305 с.
7. Кошель Г. Г. Оценочные предикатные номинации в современном английском языке (на материале дерогативных наименований лица) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филолог. наук : спец. 10.02.04. "Германские языки" / Г. Г. Кошель. — М., 1980. — 27 с.
8. Міхельсон М.І. Великий тлумачно-фразеологічний словник російської мови / М.І. Міхельсон. — М.: ETS Publishing house, 2004. — 2208 с.
9. Олби Э. Не боюсь Вирджинии Вулф (Кто боится Вирджинии Вулф) / Э.Олби / [Пер. Н. Волжина]. М.; Прогресс, 1976. 78 с.
10. Олбі Е. Не боюсь Вирджинії Вульф / Е. Олбі / [Пер. Я. Стельмах] // Всесвіт. 1994. № 10. 47 с.
11. Онищенко І. В. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах : автореф. дис. ... канд. філол. наук / І. В. Онищенко. — Дніпропетровськ, 2004. — 20 с.
12. Островська О. М. Лінгвостилістичні засоби реалізації категорії оцінки (на матеріалі американської художньої прози) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. Англійська мова / О. М. Островська. — Львів, 2001. — 20 с.
13. Приходько Г.І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові / Г.І. Приходько. — Запоріжжя: Вид-во ЗДУ, 2001. — 362с.
14. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава: Довкілля-К, 2006. — 716 с.
15. Стернин И.А. Проблемы анализа структуры значения слова. — В.: Изд-во Воронежского ун-та, 1979. — 156 с.
16. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В.Н. Телия; отв. ред. А.А. Уфимцева. — М.: Наука, 1986. — 139 с.
17. Харченко В.К. Розграничення оцінності, образності, експресії і емоційності в семантиці слова // Русский язык в школе. — 1976. — № 3. — С. 66–71.
18. Якушина Р.М. Динамические параметры оценки (на материале современного английского языка) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Р.М. Якушина. — Уфа: Башкир. гос. ун-т, 2003. — 24 с.
19. Albee E. Who's Afraid of Virginia Woolf? / E. Albee. Bristol: Penguin Books, 1971. 73 p.

REFERENCES

1. Akhmanova, O.S. Slovar' lingvisticheskikh terminov [Dictionary of linguistic terms] / O.S. Akhmanova. — M.: KomKniga, 2005. — 576 s.
2. Albee E. Who's Afraid of Virginia Woolf? / E. Albee. Bristol: Penguin Books, 1971. 73 p.
3. Arnold I.V. The English Word / I.V. Arnold. — M., 1986.
4. Arutyunova N. D. Tipyazykovykh znacheniy: Otsenka. Sobytiye. Fakt. [Types of Linguistic Meanings: Evaluation. Event. Fact] / N. D. Arutyunova. — M.: Nauka, 1988. — 341 s.
5. Bessonova O.L. Evaluative Thesaurus of the English Language: Cognitive and Gender Aspects. Manuscript. Dissertation for a doctoral degree in philology: speciality 10.02.04 – Germanic Languages. — Taras Shevchenko National University of Kyiv. — Kyiv, 2003.
6. Kharchenko V.K. Razgranichenie otsenochnosti, obraznosti, ekspressii i emotsionalnosti v semantike slova [Differences Between Evaluative, Metaphoric, Expressive and Emotive Components in the Semantics of the Word]. Russkiy yazyk v shkole, 1976, no. 3, pp. 66-71.
7. Koshel G. G. Otsenochnye predikatnye nominatsii v sovremennom angliyskom yazyke (na materiale derogativnykh naimenovaniy litsa) : avtoref. dis. na soiskaniye uch. stepeni kand. filolog. Nauk : spets. 10.02.04. "Germanskiye yazyki" [Evaluative Predicative Nominations in Modern English (on the Material of Derogative Nominations of a Person)] / G. G. Koshel. — M., 1980. — 27 s.
8. Kosmeda T. A. (2000). Axiological Aspects of Pragmalinguistics: Formation and Development of the Category of Evalua-

- tion. Lviv: Ivan Franko LNU, 350 p. [in Ukrainian].
9. Michelson M.I. Great explanatory phraseological dictionary: – SPb., type. AK. Sciences, 2004. – 2208 p.
 10. Ne boius Virdzhynii Vulf [N.Volzhyina]. – M., 1976.
 11. Ne boius Virdzhynii Vulf [Ya. Stelmah]. – Vsesvit, 1994.
 12. Onyshchenko I. V. The category of evaluation and means of its expression in the publicistic and informative texts : thesis for scientific degree of Candidate of Philological sciences : speciality 10.02.01 «Ukrainian language» / I. V. Onyshchenko. – Dnipropetrovsk, 2005. – 21 p.
 13. Ostrovska O.M. The Linguo-Stylistic Means of Realization of the Category of Evaluation (on the material of American Fiction). Manuscript. A thesis for the Scholarly Degree of Candidate of Philology in Speciality 10.02.04 Germanic Languages. Lviv Ivan Franko National University - L'viv – 2001.
 14. Prihod'ko H. I. The means of expression of evaluation in modern English language / H. I. Prihod'ko. – Zaporizhya: ZSU, 2001. – 362 p.
 15. Selivanova, E. A. (2004). Osnovy lingvisticheskoy teorii teksta i kommunikacii. K.: Brama. – 2004.
 - Selivanova, O.O. Modern Linguistics: Terminological Encyclopaedia. – Poltava-Kiev, 2006. – 716 p.
 16. Sternin, I.A. Some Peculiarities of the Russian Intercommunication // Communicational Culture and Its Formation. – Voronezh: VOIPKRO, 1994. – P.27
 17. Teliya, V.N. Connotative Aspect of Semantic Nominative Units. –M. : Science, 1986. – P. 55.
 18. Volf E. M. Funktsionalnaya semantika otsenki [Functional Semantics of Evaluation] / E. M. Volf. – [2-e izdanie]. – M. : URSS, 2002. – 247 s.
 19. Yakushina, R.M. Dinamicheskie parametry otsenki: dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.04 [Dynamic parameters of evaluation] / Yakushina Roza Mikhaylovna. – Ufa, 2003. – 24 p.

The means of expressing the category of evaluation in translation (case study of Ukrainian and Russian translations of the English drama of Edward Albee "Who's Afraid of Virginia Woolf?")

N. V. Pasenchuk

Abstract. The article focuses on the problem of the analysis of different means of verbalization of the category of evaluation in the Ukrainian and Russian translations of the English drama by E. Albee "Who's Afraid of Virginia Woolf?". It has been outlined that there are different lexical means that express emotional components. The research has shown that the phraseological units are an effective means of denoting emotions and emotional state. It has been highlighted that the transformations have influenced the evaluative character of the source text in its translation.

Keywords: category of evaluation, emotional component, evaluative meanings, expressiveness, lexical means.

Средства выражения категории оценки на примере (на материале украинского и русского переводов англоязычной драмы Э.Олби "Who's Afraid of Virginia Woolf?")

Н. В. Пасенчук

Аннотация. Статья посвящена исследованию проблемы выражения категории оценки на примере переводов англоязычной драмы Э.Олби "Who's Afraid of Virginia Woolf?". В статье анализируются средства выражения оценки в зависимости от эмоционального компонента и экспрессивности сообщения в тексте оригинала. В процессе исследования выявлено, что важным средством речевого отражения чувств и эмоций человека являются фразеологизмы. Отмечено также, что трансформации, использованные переводчиками на лексико-семантическом уровне, влияют на восприятие образов и оценочных значений текста оригинала.

Ключевые слова: категория оценки, лексические средства, оценочные значения, экспрессивность, эмоциональный компонент.